

## Рекреалогічні засади розвитку туризму на природоохоронних територіях в умовах глобалізації: країнознавчий і краєзнавчий аспекти

*Юлія Боруцька<sup>1</sup>, Оксана Березівська<sup>2</sup>, Марта Мальська<sup>3</sup>*

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2025	Економіка	502:338.48

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18735596>

**Анотація.** Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні рекреалогічних засад розвитку туризму на природоохоронних територіях у процесах глобалізації з урахуванням країнознавчого і краєзнавчого підходів. Об'єкт дослідження являється туризм на природоохоронних територіях як система взаємодії відвідувачів, управлінських практик, природоохоронних режимів і локальних спільнот у внутрішньому та зовнішньому середовищі територій. В статті розкрито рекреалогічні засади розвитку туризму на природоохоронних територіях в умовах глобалізації з акцентом на країнознавчий і краєзнавчий підходи. Визначено, що глобалізація підсилює мобільність туристів, прискорює популяризацію локацій через рішення на базі застосованих цифрових технологій і формує пікові потоки, які постають чинником екологічного тиску. Охарактеризовано ключові ризики для екосистем, серед яких ерозія стежок, витоптування рослинності, турбування тварин, зростання смітцевого навантаження, конфлікти між групами відвідувачів і підприємницькими інтересами. Обґрунтовано необхідність керованого відвідування, що поєднує зонування, ліміти, сезонні обмеження, інфраструктуру мінімального впливу, інтерпретацію природної і культурної спадщини та системну комунікацію правил. Встановлено, що поєднання країнознавчого аналізу моделей управління і краєзнавчої деталізації локальних умов надає можливість адаптувати найкращі практики без втрати ідентичності території та без ослаблення режимів охорони. Доведено, що ефективність розвитку туризму на заповідних територіях залежить від узгодження інтересів адміністрацій, місцевих

<sup>1</sup> ORCID ID 0000-0002-5040-8624

кандидатка геологічних наук,

доцент кафедри туризму, рекреації та краєзнавства

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

<sup>2</sup> ORCID ID 0000-0001-6892-6238

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму, рекреації та краєзнавства

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

<sup>3</sup> ORCID ID 0000-0001-8887-6565

доктор економічних наук, професор,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (м. Львів, Україна)

громад, туристичних операторів і відвідувачів, а також від прозорого спрямування доходів на охорону природи, моніторинг і еколого освітні програми. Уточнено, що для внутрішнього та зовнішнього середовища територій критичними є управління ризиками безпеки, протипожежні регламенти, контроль доступу до зон тиші та підтримка маршрутів у пікові періоди. Запропоновано послідовність впровадження, яка включає діагностику чутливих ділянок, проектування зонування, розвиток навігації, підготовку гідів, створення центрів відвідувачів, а також партнерства з локальним бізнесом на умовах дотримання природоохоронного режиму. Встановлено зв'язок між якістю інтерпретації і добровільним дотриманням правил. Доведено доцільність адаптивного управління за умов кліматичної мінливості.

**Ключові слова:** рекреалогічні засади, природоохоронні території, сталий туризм, глобалізація, країнознавчий підхід, краєзнавчий підхід, зонування, управління потоками відвідувачів, інтерпретація спадщини, моніторинг екосистем.

### **Recreational principles of tourism development in protected areas in the context of globalization: regional and local history aspects**

**Abstract.** The purpose of the study is to scientifically substantiate the recreational principles of tourism development in protected areas in the processes of globalization, taking into account regional and local history approaches. The object of the study is tourism in protected areas as a system of interaction between visitors, management practices, environmental regimes and local communities in the internal and external environment of the territories. The article reveals the recreational principles of tourism development in protected areas in the context of globalization with an emphasis on regional and local history approaches. It is determined that globalization enhances the mobility of tourists, accelerates the popularization of locations through solutions based on applied digital technologies and forms peak flows, which become a factor of environmental pressure. Key risks to ecosystems are described, including trail erosion, vegetation trampling, animal disturbance, increased litter load, and conflicts between visitor groups and business interests. The need for guided visits, which combines zoning, limits, seasonal restrictions, minimal impact infrastructure, interpretation of natural and cultural heritage, and systematic communication of rules, is substantiated. It is established that the combination of country-based analysis of management models and local history detailing of local conditions provides an opportunity to adapt best practices without losing the identity of the territory and without weakening protection regimes. It is proven that the effectiveness of tourism development in protected areas depends on the coordination of interests of administrations, local communities, tour operators, and visitors, as well as on the transparent allocation of revenues to nature conservation, monitoring, and environmental education programs. It is specified that for the internal and external environment of the territories, security risk management, fire regulations, access control to quiet zones and support of routes during peak periods are critical. An implementation sequence is proposed, which includes diagnostics of sensitive areas, zoning design, navigation development, training of guides, creation of visitor centers, as well as partnerships with local businesses on the condition of compliance with the environmental protection regime. The connection between the quality of interpretation and voluntary compliance with the rules is established. The feasibility of adaptive management under conditions of climate variability is proven.

**Keywords:** recreation principles, protected areas, sustainable tourism, globalization, country-based approach, local-based approach, zoning, visitor flow management, heritage interpretation, ecosystem monitoring.

### Вступ

**Актуальність проблеми.** Рекреалогічні засади розвитку туризму на природоохоронних територіях в умовах глобалізації набувають особливої ваги, оскільки саме вони надають науково вивірене підґрунття для поєднання відпочинку людини з пріоритетом збереження біорізноманіття та ландшафтів. Глобалізація посилює мобільність, уніфікує туристичні очікування, прискорює поширення моди на природні дестинації та формує нові потоки мандрівників, які орієнтуються на швидко доступну інформацію й рішення на базі застосованих цифрових технологій. Разом із цим, на природоохоронних територіях будь-яке зростання відвідуваності постає не лише економічною можливістю, а й потенційним джерелом ризиків, серед яких деградація екосистем, перевищення рекреаційного навантаження, фрагментація середовищ існування видів, шумовий і сміттєвий тиск, конфлікти інтересів між охороною природи та підприємницькою активністю. Відтак, актуальність теми визначається потребою в чітких принципах планування, зонування, інтерпретації природної спадщини, екологічної освіти, безпечної навігації, а також у підходах до управління потоками відвідувачів, які надають змогу зменшувати антропогенний вплив і водночас підтримувати якість рекреаційного досвіду. Не рідко саме рекреалогічні засади допомагають перейти від стихійного туризму до відповідального, де в центрі уваги перебувають екосистемні послуги, етична взаємодія з природою, інклюзивність, сезонність, адаптація до кліматичних змін та підвищення стійкості територій до криз, включно з надзвичайними ситуаціями і різкими коливаннями попиту.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В сучасних наукових джерелах проблематика розвитку туризму на природоохоронних територіях розглядається переважно крізь призму сталості, управлінської адаптації до зовнішнього середовища та методології туристичного краєзнавства, що створює важливе підґрунття для подальшого розкриття рекреалогічних засад в умовах глобалізації [1-10]. Наприклад, Н. Коніщева та С. Ткачова [1] акцентують увагу на необхідності такого розвитку туризму у національних природних парках, який узгоджує туристичну активність із природоохоронними обмеженнями, а також підтримує довгострокову привабливість територій. Разом із цим, П. Подлепіна [2] показує, що міжнародний туризм впливає на пріоритети сталого розвитку, змінюючи структуру попиту, очікування туристів і конкуренцію між дестинаціями, унаслідок чого природні території потрапляють у поле дії глобальних трендів. Н. Коніщева та С. Ткачова [1] розглядають шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків через баланс між рекреаційним використанням і збереженням природних комплексів, підкреслюючи роль планування, організації відвідування та екологічної орієнтації туристичних практик. П. Подлепіна [2] зазначає, що міжнародний туризм здатний істотно змінювати економічні пріоритети країн, що розвиваються, а також підсилювати залежність локальних територій від зовнішнього попиту і міжнародної кон'юнктури. О. В. Зибарева [3] у монографії про особливості управління підприємствами в умовах глобальних викликів розкриває підходи до адаптації систем управління, коли зовнішнє середовище характеризується високою мінливістю, зростанням ризиків і потребою у швидкому реагуванні.

**Мета дослідження полягає** у науковому обґрунтуванні рекреалогічних засад розвитку туризму на природоохоронних територіях у процесах глобалізації з урахуванням країнознавчого і краєзнавчого підходів. Об'єкт дослідження являється туризм на природоохоронних територіях як система взаємодії відвідувачів, управлінських практик, природоохоронних режимів і локальних спільнот у внутрішньому та зовнішньому середовищі територій.

### Результати

Рекреалогічні засади розвитку туризму на природоохоронних територіях формують наукове підґрунття, яке поєднує потреби відпочинку, пізнання природи та реальні обмеження, що впливають із цілей охорони екосистем. У центрі уваги перебуває не лише привабливість ландшафтів, а й їхня стійкість до навантаження, сезонна вразливість, чутливість окремих біотопів, наявність рідкісних видів та цінних оселищ. Водночас рекреалогія підкреслює, що якісний відпочинок на заповідних територіях не зводиться до кількості послуг, він постає як керований досвід, де маршрути, точки огляду, інтерпретаційні матеріали, правила поведінки та безпека формують єдину систему. Разом із цим, розвиток туризму без рекреалогічної основи не рідко призводить до стихійного переміщення відвідувачів, витоптування рослинності, ерозії стежок, зростання шумового навантаження і конфліктів між різними групами користувачів, зокрема між пішохідними туристами, велосипедистами та прихильниками моторизованого відпочинку (табл.1).

Таблиця 1

Рекреалогічні засади як формування підґрунття управління туризмом на природоохоронних територіях

Складова засад	Зміст і практичний сенс	Типові інструменти в управлінні	Ризики за відсутності складової
Оцінювання рекреаційної місткості та навантаження	Йдеться про визначення меж, за яких відвідування ще не руйнує екосистемні процеси і не погіршує досвід відпочинку, враховуються сезонність, вологість ґрунтів, круті схили, наявність гніздових ділянок і міграційних коридорів	польові обстеження, лічильники відвідувачів, аналіз пікових періодів, сценарії розподілу потоків, регламентування доступу в чутливі зони	стихійні натопви, ерозія стежок, витоптування рослинності, турбування тварин, падіння привабливості території через перевантаження
Зонування і просторове планування відпочинку	Простір ділиться на ділянки з різними режимами, від суворої охорони до рекреаційної зони, разом із цим визначаються напрямки руху, буферні ділянки, місця зупинок, оглядові майданчики	карти зон, правила доступу, односторонні маршрути на вузьких стежках, буферні зони тиші, обмеження для транспортних засобів	хаотичне розосередження людей, проникнення у зони тиші, пошкодження рідкісних оселищ, конфлікти між користувачами
Інтерпретація природної і культурної спадщини	Відвідувач не лише споживає ландшафт, він розуміє його цінність, причини обмежень, історію місця, взаємозв'язки видів і роль охорони природи, що підвищує добровільну дисципліну	еколого-освітні стежки, інформаційні стенди, екскурсії з гідами, аудіогіди, центри відвідувачів	ігнорування правил, сміттевий тиск, прагнення наблизитися до тварин, самовільні багаття, зростання аварійності
Інфраструктура мінімального впливу	Інфраструктура проектується так, щоб спрямувати рух і зменшити тиск на ґрунт і рослинність, водночас вона має бути зручною і безпечною, без надмірної урбанізації	настили на вологих ділянках, огороження на ерозійних схилах, екотуалети, зони відпочинку з контрольованими місцями	розширення стежок, витоптування, забруднення води, хаотичні стоянки, пожежна небезпека

*Сформовано авторами*

Умови глобалізації змінюють не лише масштаби подорожей, а й саму структуру попиту на природні дестинації. Турист дедалі частіше планує поїздку через рішення на базі застосованих цифрових технологій, порівнює локації за відгуками, обирає місця, що швидко набувають популярності, і прагне короткого, але насиченого досвіду. Водночас глобальні інформаційні хвилі здатні різко підвищувати відвідуваність

окремих природоохоронних територій, створюючи пікові навантаження, які важко контролювати стандартними методами. Разом із цим, глобалізація посилює конкуренцію між дестинаціями, тому адміністрації заповідних територій нерідко відчують тиск на розширення сервісів, збільшення доступності, організацію подій і комерціалізацію ландшафту. Так, тема набуває додаткової актуальності через потребу узгодити міжнародні туристичні тренди з обмеженнями режиму охорони, а також через необхідність справедливого розподілу вигод між місцевими громадами, підприємцями та природоохоронними установами (табл.2).

Таблиця 2

Як глобалізація змінює туризм на природоохоронних територіях і які відповіді є ефективними

Глобалізаційний чинник	Як він проявляється у туристичних потоках	Типові проблеми для природоохоронної території
Інформаційні хвилі та популяризація локацій	Річке зростання приїздів у короткий період після медійної згадки, моди на певний маршрут або фото локацію	перевантаження стежок, черги, сміття, зростання шуму, руйнування рослинності навколо точок фото
Доступні подорожі та короткі візити	Більше одноденних поїздок, менше часу на орієнтування і навчання правилам	імпульсивні рішення, низька обізнаність, підвищений ризик порушень і травматизму
Комерціалізація природного досвіду	Зростання екскурсій, активностей, прокату спорядження, подій, що прагнуть залучити більше клієнтів	шумовий тиск, витіснення тварин із місць перебування, конфлікти між тихим і активним відпочинком
Глобальні кліматичні зміни	Нестабільні сезони, спека, посухи, пожежна небезпека, частіші шторми або паводки	закриття маршрутів, аварійність, потреба в швидкій комунікації, зростання витрат на підтримку інфраструктури
Міжнародні стандарти сталості	Поява вимог до відповідального туризму, сертифікацій, етичних правил, прозорості фінансування	формальна сталості без змісту, підміна охорони природи маркетингом

*Сформовано авторами*

У різних країнах відрізняються моделі заповідної справи, ступінь автономії адміністрацій парків, рівень інвестицій у еколого-освітню інфраструктуру, культура дотримання правил і механізми контролю. Водночас країнознавчий аналіз показує, що навіть за подібних природних умов результати можуть суттєво відрізнятися через управлінські рішення, прозорість використання коштів і партнерство з локальним бізнесом. Разом із цим, глобалізація підсилює взаємозапозичення практик, тому порівняння стає інструментом не копіювання, а адаптації, коли береться принцип і трансформується під реальні соціальні й природні обмеження конкретної території. Відтак доцільно розглядати країни як набір управлінських моделей, де одна робить акцент на жорстких лімітах і попередньому бронюванні, інша на розвиненій мережі інтерпретації, третя на партнерствах із громадами, а четверта на системі платних послуг, що прямо фінансують охорону природи (табл.3).

Підсумовуючи, зазначимо, що саме рекреалогічні засади розвитку туризму на природоохоронних територіях в умовах глобалізації являються визначальними для поєднання збереження біорізноманіття з якісним відвідуванням, оскільки вони формують науково обґрунтовані підходи до зонування, регулювання потоків, інфраструктури мінімального впливу, інтерпретації природної та культурної спадщини і партнерства з громадами. Разом із цим, країнознавчий аспект надає можливість зіставляти управлінські моделі різних держав, а краєзнавчий аспект дозволяє адаптувати найкращі практики до конкретного місця, його екологічної чутливості, сезонності, ресурсних обмежень та соціально-економічних очікувань, унаслідок чого туризм постає не загрозою, а інструментом підтримки охорони природи і локального розвитку.

Країнознавча порівняльна матриця моделей туризму на природоохоронних територіях

Модель на рівні країни	Як організоване управління	Фінансові джерела і стимули	Підхід до відвідувачів і доступу
Модель суворого режиму і лімітів	Акцент на режимах охорони, сильні повноваження адміністрації, чіткі правила, відповідальність операторів	плата за вхід або дозволи, бюджетне фінансування охорони, гранти на інфраструктуру мінімального впливу	бронювання, ліміти груп, сезонні закриття, пріоритет для охоронних цілей
Модель інтерпретації та екоосвіти	Управління орієнтоване на навчання відвідувача, розвинені центри відвідувачів, підготовка гідів, комунікації	частина доходів від туризму спрямовується на освіту і моніторинг, партнерства з університетами та фондами	маршрути з пояснювальними матеріалами, екскурсійні програми, правила подаються через сенси і цінності
Модель громадоорієнтованого співуправління	Суттєва участь місцевих громад, консультації, спільні рішення щодо сервісів, робочих місць і правил	місцеві податки, частка доходів для громади, підтримка малого бізнесу, соціальні програми	розвиток локальних маршрутів, автентичні продукти, регламенти для бізнесу узгоджуються з режимом охорони
Модель сервісів і платних послуг для охорони природи	Управління поєднує охорону і сервіс, чітка структура послуг, контроль якості, стандарти безпеки	платні парковки, екскурсії, ліцензії операторів, частина коштів строго спрямовується на охоронні заходи	керовані потоки, інфраструктура для розосередження, зручні точки доступу, правила для активностей
Модель цифрового управління відвідуванням	Акцент на аналітиці потоків, онлайн дозволах, інформуванні про ризики, швидких оновленнях правил	фінансування на технології, партнерства з компаніями, інвестиції у датчики та навігацію	повідомлення про завантаженість, рекомендації альтернатив, динамічні обмеження доступу залежно від умов

*Сформовано авторами*

### Висновки

Країнознавчий напрям надає можливість порівнювати моделі управління природоохоронними територіями, правові режими, фінансові механізми підтримки охорони природи, практики сталого туризму, роль державних органів влади та участь місцевих громад у різних країнах, а також оцінювати ефективність комунікацій і брендингу природних дестинацій на міжнародних ринках. Водночас краєзнавчий підхід фокусується на конкретному місці, його природних комплексах, культурних ландшафтах, локальних традиціях природокористування, історії взаємодії людини з довкіллям та на соціально-економічних потребах населення, яке живе поруч із заповідними територіями. Разом із цим, саме краєзнавча оптика дозволяє виявляти тонкі механізми конфліктності або співпраці, наприклад між охороною оселищ і розвитком сервісів, між збереженням тиші та популяризацією активних видів

відпочинку, між інтересами дрібного підприємництва та вимогами режиму охорони. Так, комплексне поєднання країнознавчого та краєзнавчого аналізу підсилює практичну цінність дослідження, адже надає змогу формувати реалістичні управлінські підходи, які враховують міжнародні тенденції, але не ігнорують локальну ідентичність, межі стійкості природних систем і потреби внутрішнього та зовнішнього середовища території.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Коніщева, Н., Ткачова, С. Шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків. *Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry*, 2, 2020. 23-34.
2. Подлепіна, П. О. Вплив міжнародного туризму на сучасні пріоритети сталого розвитку країн, що розвиваються. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету, Серія Економічні науки, 54, 2019. 17-24.
3. Особливості управління підприємствами в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. О.В. Зибаревої. Чернівці : Технодрук, 2016. 320 с., С. 29-97
4. Попович, С. Туристичне краєзнавство, генеза, методологія, завдання. *Краєзнавство*, 3-4, 2015. 111-122.
5. Живко, З., Шевченко, Н., & Леськів, Г. Особливості визначення ролі лідера в системі управління проектами через сучасні технології оцінки його діяльності. *Цифрова економіка та економічна безпека*, (5 (20), 2025. 261-265
6. Миронов, Ю. Б. Досвід країн Західної Європи у розвитку туризму на природоохоронних територіях. *Підприємництво і торгівля*, 43, 2024. 60-67
7. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. *Наукові інновації та передові технології*. С. 227-237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)
8. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. *Наукові інновації та передові технології*. С. 190-201. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201)
9. Безсмертнюк, Т. П. Туристсько-рекреаційне використання природно-заповідного фонду Північно-Західної України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. Луцьк, 2017. 245.
10. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. *Ефективна економіка*. 2025. №6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748>